

2. MAJI

Ameriška ljudstva so bila prav tako kot Evropska ali Afriška na zelo različnih stopnjah razvoja, le da se tu ni kazal vpliv evrazijskih kultur. V Severni in Južni Ameriki so se tako izoblikovale skupnosti lovcev in nabiralcev ter poljedelcev, v Srednji Ameriki pa so nastajale civilizirane družbe. V srednji šoli se sicer dotaknemo tematike obstoja raznih indijanskih plemen, ki so naseljevala Severno, Srednjo in Južno Ameriko, vendar pa vse informacije ostanejo pri posplošitvah.

Mnoga nekdanja plemena še danes obstajajo; vsako živi na svoj specifičen način in nadaljuje bogato tradicijo prednikov. Pri vseh je velikega pomena življenje v skladu z naravo in njenimi zakoni ter povezava z božanstvi, za katere je v sodobnem svetu vse več zanimanja.

Ena od še vedno obstoječih tradicij je majevska. Potomci Majeve še namreč danes, predvsem kot kmetje živijo v Mehiki in Gvatemali.

2.1 KDO SO BILI MAJI?

Maji, skupnost indijanskih ljudstev in jezikov, ki so razvili najstarejšo in najvišje razvito kulturo Latinske Amerike. Ozemlje Majeve je bilo razdeljeno na številne, različno velike mestne države, ki so jim poveljevali mogočni vladarji. Gospodarstvo je temeljilo na poljedelstvu, obenem je obstajala tudi specializirana umetna obrt, ki je proizvajala visoko razvite in dragocene izdelke, predvsem za vladarjevo hišo, plemstvo in templje. Prav tako obstajajo dokazi, da so imeli koledarje, da so razumeli astronomijo in da so gradili mogočne imperije. Maji so se pokoravali štirim svetim glavarjem, v dobah hudih nemirov pa so si izvolili diktatorja. Hiše so bile iz lesa in pokrite s slamo. Mesta so obdajala piramidasta svetišča, posvečena bogovom – soncu, luni, zvezdam, vetru, dežju in zemlji – torej silam in pojavom, ki so po prepričanju Majeve uravnavali letne čase in odločali o žetvi. Kmetje so gojili koruzo, buče, kakav in čebele. Ni videti, da bi uporabljali dobro orodje; poznali niso skoraj nobenih kovin. V 3. in 4. stoletju so Maji ustanovili mestno konfederacijo. 600 ali 700 let pozneje so erozija, izčrpanost zemlje in državljanske vojne prisilile prebivalce, da so ta mesta zapustili in jih je prerasla džungla. Jezik pa se je ohranil, prav tako kot zlogovna pisava. Iz mesta Teotihuakan je zbežala večina prebivalstva pred invazijo Toltekov.

Majevsko ljudstvo je rado plesalo na vsakih verskih ali narodnih praznikih. Ponavadi so plesali samo moške in ženske niso smele gledati.

Skoraj vsako mesto je imelo vsaj eno areno, kjer so uprizarjali priljubljene Majevske igre, podobne naši košarki. Dvoje moštev je poskušalo spraviti kavčukovo žogo skozi visoko vertikalno postavljenim kamnitim obročem, s koleno ali s boki. Ker je bilo tako težko spraviti žogo skozi obroč, se je igra takoj končala, ko je eno izmed moštev zadelo.

2.2 KAKO SO IZGLEDALI

Maji so bili nizke in debelejšje rasti, s temno kožo, črnimi lasmi in izredno okroglimi obrazi. Občudovali so čim bolj položna čela in zato so jim že kot otrokom pritrjevali okoli čela lesene obroče, ki so jih sploščili. Matere so jim obešale pred oči svetlikajoče se predmete, da bi začeli škiliti, ker je bil tudi to znak, ki jih je približeval božanski podobi.

2.2.1 Od rojstva do odraslega Maja

Osnovni pojem je bil čas; Maja je imel svoj horoskop, še preden se je rodil. Takoj ob rojstvu so svečeniki določili najprimernejši dan, ko naj bi mu dali ime. Za Maja je imelo ime magičen pomen; tako so nosili »namišljeno« ime, tisto pravo pa so poznali le starši in najožji prijatelji. Ko je mladi Maja postal polnoleten (dvanajst let za ženske, štirinajst za moške), so priredili svečan obred. Razkošno oblečeni svečeniki so izlivali prečiščeno vodo na dečke in deklice, zbrane na svetem dvorišču. V tem trenutku so postali moški in ženske s pravicami in dolžnostmi odraslih.

2.2.2 Oblačila in nakit

Možje so nosili današnjim poncham podobne srajce iz platna in lesene sandale. Ženske so nosile kratka tesna krila ali lahke dolge obleke iz bombaža, ki so imele vezane barvne okraske. Duhovniki in mnogi drugi Maji so nosili ogrlice iz raznih semen ali krila žuželk. V ušesih so imeli velike okraske iz žada, školjk, obsidijana ali lesa.

2.3 KJE SO ŽIVELI?

Majevska mesta v bistvu niso bila prava mesta, ampak le centri verskih praznikov in obredov, trgovskih sejmov ali prizorišče sodnih obravnav. Niso imela stalnih prebivalcev. Duhovniki so živeli v teh središčih le kratek čas pred verskimi ceremonijami.

Starodavni Maji so poseljevali področje srednje Amerike, torej Honduras, Salvador, Guatemala, Beliz ter jug in jugovzhod Mehike.

2.4 ZGODOVINA MAJEV

Majevska civilizacija se je začela razvijati leta 1800 pr. n. št., svoj višek pa je dosegla med 4. in 9. stoletjem. To je kar šestkrat daljša doba, kot je bila vladavina davnega Rima. V tem času so Maji zgradili več zgradb in mest kot ljudje starega Egipta. Njihova zgodovina se deli na več obdobj, kar je rekonstruirano na podlagi arheoloških najdb. Okoli leta 650 n. št. si je Quetzalcoatl zgradil prestolnico v Tuli. Po izročilu je bilo devet tolteških vladarjev, ki so širili svojo oblast vse dalje na ozemlje današnje Mehike. Gradili so si velike palače, ki po velikosti niso zaostajale za svetišči. Deveti vladar, ki se je tudi imenoval Quetzalcoatl, je naredil veliko napako, ko je določil za svojega naslednika mladega sina, katerega veliki vazali niso marali. Uprli so se mu in leta 950 porušili Tulo. Temu divjanju je sledila uničujoča lakota in kuga. V 10. stoletju so kraljestvo začela ogrožati druga ljudstva. Zato, in zaradi izčrpanosti zemlje, so se preselili na polotok Yucatan. Vendar pa so tu zaradi drugačnih klimatskih razmer spremenili tudi svoj način življenja. Od 11. do 15. stoletja se so že kazala znamenja propada in izenačevanja z mehiško kulturo. Dokončno je Majevska civilizacija propadla leta 1460, predvidevajo da zaradi kmečkih uporov ter osvajalskih konkvistadorjev, vendar pravi razlog še vedno ostaja skrivnost.

2.5 RELIGIJA IN UMETNOST MAJEV

Majevska religija ima tri aspekte: politeističnega, naturalističnega in dualističnega . Najpogosteje so predstavljali svoje bogove kot nadnaravna bitja, mešanico živalske, rastlinske

in človeške podobe. Bogov niso dojemali kot idole, ampak kot aktivne nevidne energije, ki se lahko po svoji želji manifestirajo kot živali oziroma rastline in komunicirajo z ljudmi (npr. med obredi).

Še ena zanimivost je, namreč, da so imeli bogove kot ranljiva bitja, ki lahko tudi umrejo, zaradi česar so ti pravzaprav ustvarili človeštvo, da bi jih z obredi vzdrževali. Maji so častili boga sonca, dežja, zemlje, rodovitnosti ter vladanje podzemlja in smrti. Več bogov je imelo več podob. Bog dežja je imel štiri, imenovane Chac. Boginja lune je skrbela za rojstva in tkalstvo. Bila je žena boga sonca. Maji so verovali, da bogovi in vsa človeška bitja izhajajo iz lune in sonca. Njihovi nasledniki še danes imenujejo luno in sonce —naša mati in naš oče—. Leta 900 našega štetja je ljudstvo Majev častilo Kukulcana, boga v podobi pernate kače, bolj znano pod imenom Quetzalcoatl, ki nastopa tudi v drugih srednjeameriških civilizacijah. Poleg tega so Maji žrtvovali tudi ljudi, toda ne v takem obsegu kot Azteki.

Majevska umetnost je ena izmed najlepših, vsekakor pa najbolj ustvarjalnih umetnosti indijanske Amerike. Nanjo sta močno vplivali majevska religija in filozofija.

Slog umetniških stvaritev je pogojen z obdobjem v katerem so nastale. Najvidnejša in najustvarjalnejša veja majevske umetnosti je arhitektura, nič manj posebna pa niso dela z drugih področjih, slikarstva in kiparstva.

2.5.1 Kiparstvo

Najstarejše priče majevske umetnosti so preprosti kipci, sorodni t.i. kipcem —lepih dam iz Tlalilca—, ki so jih ustvarili že prednjiki Majev, Olmeki. Ti kipci so bili največkrat namenjeni grobnim dodatkom. Del kiparstva Majev so tudi stele, ki pa jih, zaradi njihove velikosti, mnogokrat uvrščajo kar med arhitekturo. Stele so visoki kipi okroglih oblik, na katerih je bila upodobljena neka oseba in dolge vrste hieroglifov s koledarskimi datumi ali oznakami. Postavljanje stel je bilo najbolj razširjeno v zgodnjem obdobju, kjer so jih postavili več kot tisoč.. V kasnejšem obdobju so postavljanje stel opustili.

2.5.2 Slikarstvo

Najpomembnejša slikarska dela so najdena v templju v mestu Bonampak. Pravega imena tega mesta, odkritega leta 1945, ne poznamo. Bonampak je namreč sodobno ime, ki v jeziku Indijancev Maja pomeni —poslikane stene—. Bonampaško slikarstvo sicer ne pozna perspektive niti senčenja, pač pa so linije izpeljane zanesljivo in zbudajo močan vtis. Telesa so upodobljena podobno, kot na egipčanskih in etruščanskih stenskih slikah, s čelne strani, medtem ko so oblačila in noge pokazane v profilu. Na ta način pa nenamerno postanejo celo najmanjše figure veličastne.

Po oblačilih lahko razberemo njihove različne funkcije. Sicer ni ohranjenega nobenega čopiča, lahko pa s pomočjo linij vidimo, da so stenske poslikave naslikane z čopičem ali pa z repom neke živali. Slikarija je nameščena na tri do pet centimetrov debelo plast apna. Uporabljali so rudninske in rastlinske barve.

2.5.3 Lončarstvo

Lončarstvo se kaže predvsem skozi razne krožnike in glinene posode, na katerih so se ohranile tudi poslikave. Najzanimivejši ohranjeni krožniki so trinožni krožniki z vsebinsko zanimivimi poslikavami. Primer takšnega krožnika je najden tudi v Uaxactunu. Na njem so

podobe opice, kače, dveh jaguarjev in petih duhovnikov. Iz Uaxactuna se je umetnost poslikane lončenine razširila v Handuras in Salvador. Salvador sicer nima tako mogočne arhitekture kot druge mestne države Majev. S svojo umetno obrtjo, še posebej s stilno stiliziranim poslikavanjem lončenine, pa skorajda ne zaostaja za te vrste slikarstvom drugih območij. V poznoklasičnem obdobju so bile te posode iskano trgovsko blago.

2.6 ARHITEKTURA MAJEV

Z neverjetno inteligenco in versko vnemo starodavnih Majev je nastala občudovanja vredna arhitektura, ki v sebi zajema duha in energijo preteklih obdobij, bolj kot katerakoli dejavnost preteklega sveta. Je tako značilna, kot so npr. grška, rimska ali egipčanska. Ozemlje, po katerem se razteza, lahko razdelimo na več področij, vsaka od njih ima svoje posebnosti, ki so jih zaznamovali različni vplivi, v osnovi pa ta arhitektura predstavlja unikatno lepoto.

Majevsko arhitekturo lahko razdelimo na več obdobij ustvarjanja:

- Predmajevsko obdobje
- Klasično obdobje
- Poklasično obdobje
- Novomajevsko obdobje

2.6.1 Predmajevsko obdobje

O posebnostih arhitekture tega obdobja bolj ali manj ne moremo govoriti. Majevsko arhitekturo predstavlja namreč večinoma mesta s svojimi mogočnimi kamnitimi zgradbami. Teh pa v tem obdobju še ni. Zato pa izvira iz tega obdobja njihov domnevni prototip. To je majevska koča. Koče so bile štirioglate ali ovalne s stenami iz palic, včasih prekrte z blatom. Stene so krili s palmovimi listi ali s travo. Večina koč je imela samo eno sobo z ognjiščem iz treh kamnov v enem kotu, in visečim mrežastim ležiščem – ham-mock, v drugem kotu. Oken ni bilo, obstajala pa sta dva nasproti si ležeča vhoda v daljših stenah. Dim je uhajal skozi streho. Podobnost med s slamo kritimi kočami in kamnitimi zgradbami je opazna. Ob tej podrobnosti domnevajo, da je poševna nagnjenost strehe dala idejo za nastanek štrleče, kamnite, kupolaste strehe, ki je ena izmed značilnosti majevske arhitekture

2.6.2 Klasično obdobje

To obdobje je najbolj pomembno in najbolj ustvarjalno v majevski arhitekturi in tudi na drugih področjih njihove umetnosti. Med opisi klasičnega obdobja lahko zasledimo tudi nekaj opisov poklasičnega obdobja predvsem zaradi podrobnosti, ki veljajo v obeh obdobjih. Elementi, ki so v rabi vse od začetkov klasične arhitekture so: kamen, malta, klada in obok. Najznačilnejše za majevsko arhitekturo je uporaba apnene malte pri gradnji. Apno so pridobivali iz apnenca, ki so ga žgali v trdih kopah. Po majevskem verovanju pa sta morala biti za uspešno žganje apna izpolnjena dva pogoja. Ves postopek je moral potekati v brezvetrju, zato, da je kopa gorela enakomerno in poskrbljeno je moralo biti za to, da se ni kapi približala nobena ženska. Verjeli so namreč, da bo žganje neuspešno, če se bo kope dotaknila ženska.

Nepravi obok in klada; Prostori majevskih zgradb so bili prekriti z nepravim obokom, pri katerem so se kamni v smeri k vrhu oboka konzolno približevali. Oboki so bili nameščeni na nosilne zidove ali na lesene tramove, ki so jih podpirali stebri. Kljub temu, da so znali oblikovati temeljni nastavek oboka, pa gradnje polkrožnega oboka niso nikoli odkrili. Steber in obok s presegajočimi kvadri pa sta konstruktivni prvini, ki ju srečujemo od najbolj zgodnjih zgradb klasičnega obdobja in še po poklasičnem – tolteškem obdobju.

Na navpičnih nosilnih osnovah (zidovi, stolpi ali stebri) leži vodoravno nosilni element – notranji obok, ki je v fasadi izražen z mogočno klado, ta pa je del stavbe, ki sloni na navpičnih podporah (klada ima funkcijo nosilnega elementa). Namesto spodnjega dela klade – arhitrava, ki leži prav na stebri, je tu tridelni venec – atadura, ki pa je nekakšna modifikacija arhitrava.

Nad atatudo je širok, navadno z reliefi okrašen friz, ki se končuje z vencem, velikokrat spet v obliki atatude. Tak stil gradnje imenujemo puuc.

Nekaj značilnosti majevske gradnje; Majevsko znanje o konstrukciji je bilo zelo primitivno. Zgradbe so bile sicer nadstropne, vendar je bil pritlični del pod nadstropno nad stavbo pravzaprav zapolnjen. Bil je nekakšen zazidan kvader, ki daje temelj za etažno nad stavbo. Urejena je bila le njegova fasada. Primer take gradnje je piramida odkrita v Uaxactunu. Piramida je pokrita s šestnajstimi štukaturnimi maskami in ima štiri stopnišča. Najznačilnejša stavba, ki jo srečamo pri Majih je večstopenjska piramida, ki ima na vrhu zgrajeno svetišče. Tak tempelj naj bi kralja približal bogovom v vesolju. Stopnišča, ki so vodila do vrha so bila široka in strma. Stopnice pa so lahko imele določen pomen.

Majevske pritlične stavbe pa so bile dvodelne, dolge stavbe, s prostori eno za drugim. Vhod so imeli skozi vratne odprtine prav od zunaj.

Maji oken niso uporabljali, saj jim je zadostovala svetloba, ki je prihajala skozi vratno odprtino in se odbijala od belih sten in apnenčastih tal.

2.6.2.1 Umetnostni slog puuc:

Ta slog pomeni preobrat v razvoju arhitekture. Arhitekti poznega klasičnega obdobja so spremenili vsa prejšnja pravila gradnje. Prejšnje zgradbe so bile zgrajene iz kamnitih kvadrov in plošč; graditelji pa so ustvarili jedro iz graosa, ki so ga spojili z apneno malto. Mogočne stebre so zamenjali visoki stebriči, ki so omogočili lepšo izdelavo fasade. Štukaste fasade, ki so jih uporabljali so opustili in jih nadomestili s fasadami iz obdelovanega kamna. Namesto mansardnih streh so postavljali bogato okrašene klade, ki so se ostro ločile od gladkega nosilnega zidu. Izginjati začenjajo stele in veličastna svetišča. Izginja tudi čaščenje koledarja in bogov. Središče zanimanja postane človek in ne več bog. Ta slog bi lahko imenovali tudi renesansa v arhitekturi kot tudi v majevskem življenju.

2.6.3 Poklasično obdobje

Okoli 9.stoletja hkrati Mehiko in Srednjo Ameriko, se je središče kulture Majev premaknilo proti severu na Yucatanski polotok, kjer se je razcvetela nova umetnost. Mesta tega obdobja so nastajala izključno okrog nahajališč vode, ki jo je bilo v tej pokrajini povsod premalo. Največkrat upodobljeno božanstvo tukaj je bil bog dežja Chac. Kot primer upodobitve Chaca lahko vzamemo 45 dolgo stavbo – Hišo mask. Njeno pročelje krasijo številne maske dežnega boga, ki ga v tej pokrajini vedno upodabljaajo z nosom v obliki rilca.

Labasnski lok je s svojim obokom eden od posebno zanimivih primerov poklasične arhitekture Indijancev Maja. Pravi obok, ki se je izoblikoval v Italiji, je prišel v Ameriko šele s Španci.

Samostojen razvoj Majevske arhitekture in vse majevske umetnosti pa je prekinil prihod mehiških Toltekov, okrog leta 1000. S tem se je spremenil način majevskega življenja (iz poljedelskega na mestno življenje), vse bolj pa se je uveljavil vpliv tolteške vojaške mentalitete idealom moči in oblasti. Te posledice so vidne na področju majevske umetnosti. Vse manj časa imajo za prefinjeno izdelavo zgradb in obrtniškega dela. Zgradbe tistega časa so zgrajene površno in s slabo konstrukcijo

2.6.4 Novomajevska arhitektura

Mlajša mesta, ki ležijo večinoma ob obalah Karibskega morja in na bližnjih otokih nam omogočajo vpogled na razne majevske arhitektonske sloge, od klasičnega sloga z masivnimi

zidovi, zgradb grajenih v stilu Puuc, vse do majevsko – tolteškega načina. Vendar pa izraz majevsko – tolteške zgradbe ni povsem natančen, saj se stavbe iz tolteškega obdobja močno razlikujejo od majevske konstrukcije zgradb. Celotna zamisel zgradb tega področja daje vtis, kot da bi jih ustvaril en narod. To pa pomeni, da se je ob obali Quintana Roo posrečilo popolno zlitje majevske kulture s tolteško. Značilno mesto je Tulum.

V tem obdobju je gradnja obokov skoraj opuščena. Za zgradbe uporabljajo enostaven in lahek strop iz tramov. Zgradbe so preproste in nizke, brez frizov. Še vedno so ohranile majevski videz, a le v tistih potezah, ki so bile že prej sorodne Toltekom (vhod s stebri).

2.7 DOSEŽKI MAJEV

Maji so poznali hieroglifsko pisavo, zakonike in celo ceremonialno ekipno igro pelota.

Razvili so visoko stopnjo znanosti, ta pa se danes kaže v ostankih mogočnih poslopij, templjev in palač. Vendar kljub svoji visoki civiliziranosti niso poznali lončarskega vretena, kolesa, pluga, tehtnice, vprežne živine in kovin razen bakra, srebra in zlata. Prav tako niso znali graditi pravega oboka.

Vemo, da so bili “obsedeni“ z astronomijo in da so upoštevali kozmične cikle, ki so bili daljši od 60 milijonov let. Kljub drugačnemu matematični jim računanje ni delalo težav. Že pred našim štetjem so gradili igrišča za svojo igro z žogo, vodovode in mrežo plovni kanalov. Pri Majih je vse od umetnosti, vladanja, znanosti in celo “športa“ bilo v službi religije. Svojim bogovom so zgradili številne piramide, med katerih so mnoge še danes neraziskane. Za razliko od egipčanskih piramid, so imele majevske na samem vrhu tempelj, v katerem so se Maji, po verovanju, srečali s svojimi bogovi.

Veliko pozornost so posvečali času, saj njegove podobe zasledimo skoraj na vseh stavbah. Čas so si predstavljali kot tovor, ki ga nosijo bogovi. Ko se je božanstvo utrudilo, je tovor predalo drugemu božanstvu in tako naprej.

2.7.1 Matematični dosežki

Maji so iznašli najbrž najbolj dovršen številski sistem za svoj čas. Z njim so si pomagali pri astronomiji, ta pa je bila močno povezana z njihovo religijo. Namesto desetiškega sistema kot ga uporabljamo danes, so Maji uporabljali dvajsetiški sistem. Po nekaterih teorijah bi naj do tega prišlo ker bi naj Maji seštevali noge na rokah in nogah. Kljub vsej zapletenosti pa je sistem poznal le tri simbole.

Pika pomeni eno enoto.

Črta je sestavljena iz petih pik in pomeni pet enot.

Simbol v obliki školjke ponazarja število nič.

Zakaj pa so si izbrali ravno piko, črto in školjko? O tem govori več teorij, po eni pa bi naj šlo za dele roke in sicer:

Pika predstavlja prst gledan od spredaj

Črta predstavlja prst gledan od strani

Školjka pa predstavlja stisnjeno pest.

2.7.1.1 Navadni sistem

Uporabljali so ga navadni ljudje, trgovci in obrtniki. To je bil pravi dvajsetiški sistem.

Ime števila izgovorjava

1 hun 'hoon'

2 ka 'kah'

3 ox 'ohsh'

4 kan 'kahn'

5 ho 'ho'

6 uac 'wahk'

7 uuc 'wook'

8 uaxac 'washahk'

9 bolon 'bohlohn'

10 la hun 'lah hoon'

11 buluk 'boolook'

12 la ka 'lah kah'

13 ox la hun 'ohsh lah hoon'

20 hun kal 'hoon kahl'

2.7.1.2 Sistem astronomov

Tak sistem so uporabljali zaradi lažjega beleženja let, dni, datumov, saj so matematiko uporabljali predvsem v astronomiji. Tako so izračunali dolžino leta na 0.000198 dni natančno. Z opazovanjem lune so izračunali tudi dolžino luninega meseca. Njihova vrednost je bila 29.5308 dni, današnje ugotovitve pa kažejo na 29.53059 dni. Razlika je zopet zanemarljiva.

2.7.2 Astronomski dosežki

Maji so bili zelo dobri astronomi in so znali napovedati lunine in sončne mrke. Njihovo leto je imelo 18 mesecev po 20 dni in en mesec po pet dni; štelo je torej 365 dni, prav toliko kot naše koledarsko leto.

2.8 NASTANEK PRVIH NASADOV KAKAVOVCA

Okrog leta 600 n.š. so se Maji priselili v severne predele Južne Amerike in v Yucatanu uredili najstarejše znane nasade kakava. Vendar pa naj bi Maji kakav dotlej poznali že nekaj sto let in ga uporabljali tudi kot plačilno sredstvo.

Z zgodovino čokolade lahko začnemo tam nekje v prvih stoletjih našega štetja. Po navedbah zgodovinarjev naj bi drevo kakavovec in iz njega pridelan kakav poznali že indijanski plemeni Tolteki in Itza. Vendar so bili Maji tisti, ki so v ugodnih podnebni razmerah Srednje Amerike prvi začeli gojiti kakavovec kot kulturno rastlino. Rekli so mu preprosto 'drevo'; ker si nobeno drugo drevo po njihovem verovanju ni zaslužilo tega imena. Gosto, temno in dobro tekočino, ki so jo imenovali 'čokolatl' so znali pripraviti s kuhanjem in mletjem plodov kakavovca, ki so jih zatem zmešali v vodi še s sojo, vanilijo in čilijem. Maji so si plodove podarjali ob različnih slovesnostih.

3 AZTEKI

3.1 ZGODOVINA AZTEŠKEGA LJUDSTVA

Azteki so bili eno izmed najrazvitejših narodov v Ameriki vse do časa Kolumba. Njihova civilizacija se je razvila v osrednji Mehiki v 14. in 15. stoletju. Z vojnimi osvajanji je potem nastalo kraljestvo, ki je obsegalo celotno južno Mehiko, s svojimi mejami pa je segalo celo do ozemlja tedanje države Majev, še ene velike civilizacije, ki se je razvila na ozemlju Mehike. Azteki so se prvič pojavili okrog leta 1200 našega štetja. Bili so eni izmed zadnjih potomcev chichimeških plemen, ki so vdrla v osrednjo Mehiko. Njihov razvoj je potekal zelo hitro, kar še je danes zelo osupljivo. V nekaj stoletjih se je to pleme razvilo v eno izmed najvplivnejših ljudstev srednjega veka na področju Mehike in Amerike nasploh. Razvili so se iz maloštevilne skupine divjih izobčencev v gospodarje Mehiške doline z ogromno in razkošno prestolnico in imeli tako veliko in močno vojsko, da je ustrahovala in pobirala davke od vsaj kakšnih 12 podložnih mest.

Azteki so bili vrh stare mehiške civilizacije in stopnjujoči se boj med njimi in pa španskimi zavojevalci je pomenil konec te mogočne in skrivnostne civilizacije. Več ohranjenih azteških kronik popisuje njihov izvor in vzpon, toda v nekaterih odseva preišljen poizkus, da bi po svoje obrnili zgodovino. Potem, ko so Azteki postali mogočni, so sklenili, da bodo prikrili svoj skromni rod in ga zamenjali z bolj častno predvsem pa veličastnejšo preteklostjo. Spremenili so se v potomce Culhuov, prebivalcev mesta Chulhuacan, ki je najstarejši in najplemenitejši Tolteški spomenik v tej osrednji Mehiški dolini.

Veliko več in pa seveda bolj resnične dogodke lahko izvemo iz še starejših kronik, ki so kljub nekaj bajeslovne vsebine, ki je v teh delih napisana veliko bolj zvesta dejstvom. Te kronike nam prikazujejo Azteke kot majhno, preganjano pleme obubožanih nomadov, katerih predniki so izvirali iz neke jame na neznanem kraju v severozahodni Mehiki, ki se imenuje Aztlan, od koder izvira tudi ime tega ljudstva- Azteki.

Ko so Azteki prvič prišli v Mehiško dolino, so jih ljudstva, ki so živela na tedanjem prostoru te doline preganjala in ravnala z njimi zelo okrutno. Vsa rodovitna in dobra zemlja na tem področju je bila že razdeljena in prav nobeno izmed tam živečih ljudstev ni želelo, da bi ti ljudje, sami so jih imeli za nevarne in pa lačne barbabe, naselilo v bližini njihovih mest ali pa

drugih naselbin. Toda Aztekom je le uspelo pregovoriti Coxcoxa, vladarje starega tolteškega mesta Culhuacan, da bi jim le-ta odobril kos slabo rodovitne zemlje na področju, ki je bilo polno kač. Na tem mestu so potem sezidali tempelj svojemu bogu. Prehranjevali so se s kačami, ki so jih nalovili ter se trudili, da bi bili čimbolj neopazni in, da ne bi povzročali težav ljudstvom, ki so živela na tem področju že prej. Zavedali so se namreč, da so oni sedaj tujci ali še boljše prišleki v tuji deželi in, da jih vsaka najmanjša napaka lahko stane izgona. Njihov namen je bil, da se čimbolj prilagodijo novemu življenjskemu okolju.

Vendar je to novo ljudstvo prišlekov v Mehiški dolini, Aztekov, že kmalu po stalni naselitvi pokazalo za kakšni skupnost tukaj pravzaprav gre. Predhodna ljudstva so sedaj spoznala Azteke v njihovi pravi luči in videla, da so sprejela medse narod, ki ima zelo krvave verske obrede. Njihov bog je bil Huitzilopochtli, kar pomeni levoroki kolibri. Ta bog je izmed vseh bogov v Mehiki najbolj hlepel po človeški krvi in na tisoče ljudi je vsako leto umrlo v različnih verskih obredih, ki so jih prirejali ob Azteških slavnih.

Duhovniki Huitzilopochtlija si prosili vladarja Coxcoxa za njegovo hčer, ker naj bi jo s posebnim obredom počastili. Vladar jim je to željo izpolnil in ko so pripeljali kraljevo hčer so jo duhovniki odpeljali v tempelj, kjer so ji odrli kožo in enega izmed duhovnikov oblekli vanjo. Ko pa je Coxcox stopil v tempelj in videl duhovnika kako pleše pred oltarjem, oblečen v kožo lastne hčere, ga je to zelo razjezilo in ljudstvu Aztekov je napovedal takojšnjo vojno. Azteke so pregnali v močvirje ob jezeru Texcoco in tu so Azteki na majhnem neobljudenem otoku našli končno kraj kjer se lahko v miru naselijo. Tam na tem otoku so začeli graditi tudi svoje največje mesto, to je bil slavni Tenochtitlan.

Tu na tem otoku so bili Azteki na varnem, saj je bil dostop do tega otoka zelo težaven, čeprav je bil otok sredi treh mogočnih mest na kopnem in zelo težko osvojljiv. Glavno in hkrati najljubše opravilo Aztekov v tistem času je bilo vojskovanje, zato so se v času vojn povezali z mestom, ki jim je ponudilo največ nagrade za njihovo pomoč, vendar do njih ni bilo težko priti, če bi jih hotel kdo kaznovati. Voda, ki je obdajala Azteško trdnjavo, je prebivalcem omogočila, da so jo povečali. Prebivalci otoka so e kmalu naučili kako je treba in kakšne postopke je treba uporabiti pri povečevanju njihovega ozemlja. Močvirje so začeli zasipavati s skalami in blatom in gradili chinampe .

Prednost prevoza po vodi je prav tako prispevala k rasti mesta na otoku. Mehiško mesto na kopnem se je lahko razvilo le do določene površine, odvisno od rodovitne zemlje okoli mesta. Nato se je rast mesta morala ustaviti saj so morali hrano in druge potrebščine uvažati iz oddaljenih krajev, in ker stari Mehičani niso imeli vozil na kolesa ali pa tovarne živine, so bile te zaloge omejene in tisto, kar je bilo mogoče prenesti na hrbtih človeških nosačev.

Ko so španski konkvistadorji leta 1519 vdrli v azteško državo in videli veliko cvetočo prestolnico so bili zelo presenečeni in pa tudi osupli. V novem svetu niso do tedaj videli ničesar, kar bi lahko spominjalo na tako razvito družbo, na kakršno so naleteli v Mehiki. Nedvomno te velike kulture niso ustanovili Azteki sami, ampak so nasledili dosežke, ki so jih ustvarila ljudstva, ki so živela tam pred njimi. Azteška kultura je v sebi združevala napredek dosežen v devet tisoč letih skozi zgodovino srednje Amerike.

3.2 TENOCHTITLAN – VELIKA PRESTOLNICA

Tenocntitlan so ustanovili okrog leta 1325 in se nekaj časa preživljali tako da so zamenjavali

ribe, race, žabe in druge jezerske pridelke za koruzo in fižol ter kamenje s katerim so zgradili tempelj bogu Huitzilpochtliju. Kadarkoli so imeli čas so se bojevali in njihovo število se je na tem otoku stalno povečevalo, ker so se zatekali pustolovci, begunci, in pa seveda nezadovoljneži, ki so začutili, da lahko na tem otoku začnejo znova in si ustvarijo boljše življenje kot bi ga živeli v mestih na celini. Ker so bili odlični in neustrašni bojevniki so jih mnoga mesta za vojne klicala kot za svoje zaveznike ali pa kot svoje plačance. Del plemena se je odcepil in ustanovil mesto Tlateloco na otoku v bližnjem močvirju, vendar to ni niti malo oviralo pospešenega razvoja Tenochtitlana, ki se je nezadržno širilo. Med vsemi mesti, ki so se nahajala v Mehiški visoki dolini v kateri je cvetela azteška civilizacija, Culhuacanom, Texcoco, Atzacapotzalcom, Cauhtitlanom in drugimi, je bila prestolnica najbolj mogočna. Zgrajena je bila prav iz mest dvojčkov Tenochtitlan in Tlateloco, ki ju je ločeval kratek vodni kanal in povezoval z mostički. Ta prestolnica je pomenila za tedanje čase pravo velemesto. Obe mesti so zgradili na nekaj otočjih v jezeru Texcoco, tako da so bili dostopni le s kanujem ali pa se je dalo do njih priti le po enem od treh nasipov ki so plavali na vodnem površju.

Do leta 1519, se pravi do leta, ko so v to mesto vdrli Španci, je Tenochtitlan postal veliko in sijajno mesto. V času največjega razmaha mesta naj bi le to štelo 300 000 prebivalcev, kar je bilo seveda za tedanje čase precej ogromna številka. Slabše hiše so bile zgrajene iz adobe, to je bila na soncu posušena opeka, boljše hiše pa so bile iz kamna in ometa, vendar so bile oboje lepo pobeljene. Večina teh hiš je imela dvorišča, ki so bila nekatera izmed njih podobna pravim parkom in skoraj vsepovsod so cvetele okrasne rastline, ki so jih Azteki čezmerno negovali.

Mesto je bilo razdeljeno na štiri glavne okraje. Vsak izmed teh štirih glavnih okrajev je imel svoj krajevni trg, na dveh posebno velikih trgih v samem Tenochtitlanu in pa tudi v Tlatelocu, pa so ti ponujali izdelke iz vsega azteškega cesarstva, Predvsem je bila velika ponudba koruze, fižola, buč, puranov, divjačine in pa presenetljivo tudi psov, ki so jih vzgajali za hrano. Bila je tudi velika ponudba bombažnega blaga, halje iz bleščече perja in pa sandal spletenih iz spletenega vlakna. Bilo je tudi veliko orožarjev od katerih so vojaki dobivali razno orožje, plemiči in njihove žene pa so hodili k draguljarjem.

3.3 DRUŽBENA UREDITEV

Azteška družbena ureditev je bila brezrazredna in razredna hkrati. Brezrazrednost je temeljila na prvotni plemenski ureditvi, razredi pa so bili posledica osvajalnih vojn, ki so se vrstile od leta 1426. Ostanek primitivne plemenske preteklosti so bili nekakšni klani, ki so združevali vse svobodne moške. Dvajset klanov Tenochtitlana je imelo v lasti obdelovalno zemljo v okolici mesta. Da je bila družba razredna, kaže tudi plemiški stan. Plemstvo so podpirali vladarji Tenochtitlana. Ta podpora se je začela z Izcoatlom, ki je premagal mestno državo Atzacapotzalco in njeno ozemlje razdelil med najzaslužnejše vojake. Od takrat so se razlike med plemstvom in plebejci večali.

3.3.1 Vladajoči družbeni razredi

3.3.1.1 Tlatoani

Na vrhu vladajočega razreda je bil tlatoani, kar je pomenilo govornik. Beseda je označevala mestnega, političnega, verskega in vojaškega vodjo. Med vsemi je bil najpomembnejši vladar Tenochtitlana, ki so mu rekli veliki govornik (Huey tlatoani). Šlo je za voljeno funkcijo, vendar so vedno izbrali člana vladarske družine, ki je bil vnuk, nečak, brat, sin ali bratranec

preminulega kralja. Volil ga je svet ali tlatocan, v katerem so bili zastopani vsi vsi sloji družbe, ki so imeli oblast: dostojanstveniki, uradniki, vojaki in duhovniki. Huey tlatocani je imel določene privilegije, ki so ga ločevali od drugih: zeleno ogrinjalo (pri Aztekih je smel samo kralj nositi zelena oblačila), zlati trikotni diadem, okrašen s turkizi, nakit z zelenimi dragimi kamni in žezlo v obliki kače. Kralj je razkošno živel v veliki in bogati palači.

3.3.1.2 Tlatoque

Pod oblastjo velikega govornika so bili drugi tlatoque, ki so vladali ostalim manjšim mestom v kraljestvu. Med njimi sta bila najpomembnejša vladarja mest Texcoco in Tlacopan, mesti, ki sta se s Tenochtitlanom združili v trojno zvezo.

3.3.1.3 Tetecuhtin

Stopnico nižje po lestvici vladajočega razreda najdemo sloj posebej zaslužnih plemičev ali tetecuhtin. Kot že ime pove, so bili to možje izrednih dejanj, s čimer so si prislužili zemeljske posesti in sužnje. Ko je tak plemič umrl, so njegovo posest znova razdelili, kot je bil običaj še v stari plemenski ureditvi z občutkom za skupnost.

3.3.1.4 Pipiltin

Pipiltin, najnižji pripadniki vladajočega razreda, so bili potomci tlatoque in tetecuhtin. Pipiltine bi lahko primerjali z nižjim plemstvom. Hodili so le v plemiške šole, sodila pa so jim posebna, le njim namenjena sodišča. Bili so zvesti svojim gospodarjem, služili pa so predvsem kot državni uradniki, ambasadorji, davkarji, sodniki in podobno.

3.3.2 Podrejeni družbeni sloji

3.3.2.1 Tistil

Azteške zdravnike lahko uvrstimo prej k religiji kot znanosti, kajti zdravnik, imenovan tistil, je bil predvsem čarovnik. Razširjeno je bilo verovanje, da je bolezen povzročena zaradi vnosa kakega tujka v organizem. Diagnozo so izvajali s pomočjo prerokovanja. Ena izmed najobičajnejših metod je temeljila na metanju koruznih zrn, nato pa so opazovali in sklepali glede na to, kako so zrnca padla ali potonila v vodi.

3.3.2.2 Macehualtin

Osrednjo skupino podložnikov so tvorili macehualtin, ali možje iz ljudstva, ki so se zelo težko povzpeli po družbeni lestvici. Vsak macehuali je bil član enega od klanov, imenovanih calpulliji. To so bila starodavna sorodstvena združenja, ki so se ohranila kot nekakšne občinske skupnosti. Calpulli je vsakemu članu dal hišo in zemljo, kakor tudi otrokom omogočil šolanje. Klan je določil, v kateri vojaški enoti so morali njegovi člani odslužiti vojaške obveznosti ali jim je celo priskrbel službo. V zameno pa je od svojih članov zahteval, da so do 52. leta starosti družno obdelovali zemljo v lasti calpullija. Od tega pridelka je živela vsa skupnost, plačevala davke ter pomagala vdovam in sirotam. Na čelu vsakega klana je bil svet starost.

3.3.2.3 Macehualli

Stopnjo nižje na družbeni lestvici so bili ljudje, ki so izgubili vse imetje in status - macehualli. Med nje so spadali tujci, ki so bili brez imetja ali Azteki, ki so jih zaradi sramotnih dejanj izključili iz capullijev. Ti so se preživljali kot nosači ali pa so obdelovali zemljo plemičev.

3.3.2.4 Tlatlacotin

Najnižji sloj so bili sužnji ali tlatlacotin. Ti so bili tujci (premagana ljudstva so s svojimi

ljudmi plačevala davke) ali Azteki, ki niso mogli poravnati svojih dolgov in so se kratkomalo prodali. Noben Aztek se ni rodil kot suženj in otroci tlatlacotin so bili svobodni ljudje.

3.4 GOSPODARSTVO

Azteško gospodarstvo je temeljilo na dejstvu, da je mestno prebivalstvo odvisno od močne gospodarske podpore okolice. Ko je bilo mesto še majhno so si prebivalci samo pridelali potrebno hrano, predvsem z namakanjem in načinom imenovanima chinapa, pri katerem so po plitvih območjih jezera položili trsje, pokrito s plastjo zemlje. S tem načinom so Azteki pridobili vedno več površine, katero so uporabljali v gospodarske namene. Najznačilnejši pridelki so bili koruza, bombaž in kakav.

Rokodelci v mestu so se ukvarjali s tkalstvom, obdelovanjem lesa in usnja, rezbarstvom in zlatarstvom.

V veliki tržnici sredi mesta se je trgovalo z vsemi vrstami blaga. Trgovci so bili razvrščeni glede na proizvode, ki so jih nudili. Poljščine so do tržnice pripeljali s kanuji, saj tovornih živali niso poznali. Kot plačilo so se uporabljala kakavova zrna (zelo pogosto plačilno sredstvo) in koščki bakra.

Španci tržnico opisujejo kot najbolj urejeno, največjo in najbolj obljudeno, kar so jih kdaj videli.

Azteki so prav tako tudi trgovali na dolge razdalje z drugimi ljudstvi tedanjega časa in prostora, med drugim z Maji, ki so živeli na polotoku Yucatanu. To so izvajali preko svobodnih pristanišč, to so bila neodvisna središča ob lagunah in rekah blizu Mehiškega in Honduraškega zaliva. Ta trgovska mesta so bila opremljena s skladišči in v njih so se srečevali tuji

Cilj trgovanja je bil uvoz cenjenih surovin (dragi kamni, peresa), ki so jih rokodelci obdelali in izvozili kot luksuzne izdelke (okraski, nakit).

3.5 GRADBENIŠTVO

Prestolnico je krasilo več upravnih in vladarskih palač, športnih igrišč, šol, templjev, kopališč in drugih javnih zgradb. Trg je bil velik pravokotnik velikosti 350 x 300 metrov, kjer so se stikali trije nasipi, ki so povezovali naselje z kopnim. Ena stran trga se je odpirala proti glavnemu kanalu, medtem ko so se vzdolž ostalih treh strani vrstila najvažnejša javna in verska poslopja. Nad vsemi se je dvigal tempelj, dograjen leta 1487. Tempelj je bil ogromna, 30 metrov visoka piramida, katere osnovna ploskev je merila 80 x 100 metrov. Ta veličastna stavba naj bi po nekaterih domnevanjih imela štiri ali pet ravni in skoraj navpične stene. Na sprednji strani piramide je bilo z ograjo iz količkov predeljeno dvojno stopnišče iz 113 stopnic, ki je vodilo na ploščad na vrhu, kjer sta bila dva manjša lesena templja. Eden je bil posvečen bogu vojne Huitzipochtliju, drugi pa bogu dežja Tlalocu. Tam je bil tudi žrtveni kamen, na katerega so položili žrtve, ki so jim izrezali srce.

Nasproti stopnišču glavnega templja je stal okrogel tempelj posvečen bogu Quetzalcoatlu. Vhod vanj je bil oblikovan kot kačje žrelo in med njenimi dolgimi zobmi so bila vrata. Zadaj je bilo veliko dvorišče, namenjeno igram z žogo, poleg pa je bil tzompantli, kozolec z lobanjami, nekakšen oltar, kjer so shranjevali lobanje človeških žrtev. Levo in desno od glavnega templja sta bila dva manj pomembna oltarja, pred njim pa na obeh straneh štirje. Severno od športnega igrišča je bila šola za duhovnike, imenovana calmecac. Proti jugu pa se je dvigal tempelj kamna Xipe, namenjenega žrtvovanju in tempelj Sonca, katerega ograjo so krasili kamniti kipi. Med slednjimi so v 18. stoletju po naključju odkrili azteški koledar. Gre za zelo veliko kamnito okroglo ploščo, s premerom skoraj štiri metre, na kateri je izklesan koledar petega sonca, obkroženega s štirimi sonci, ki so bila pred njim.

3.6 VOJNA IN VERA

Vojna in vera sta danes manj razumljivi del azteške kulture. Nenehna vojaška osvajanja in vojskovanja dajejo vtis, da so bili Azteki barbari, katerih edina ambicija je bila zagospodariti nad sosednjimi narodi. Še bolj nerazumljivo je dejstvo, da so žrtvovali na tisoče ljudi v znak spoštovanja nekaterim božanstvom. V 16. stoletju so bili Španci, ki so bili sicer vajeni nasilja, presenečeni nad njihovim početjem, a so v njem našli dober izgovor, s katerim so poskušali upravičiti svoje osvajalno početje: potrebno je bilo napraviti konec njihovim neusmiljenim in divjim navadam.

Vera Aztekov se je oblikovala iz skupka elementov v prepričanju, da so jih Azteki prevzeli od izobraženih ljudstev Mehike. Iz tega prepričanja izhaja azteška kozmogonija, osnovana na legendi o štirih soncih, ki je bila razmeroma razširjena v vsem južnem delu Mehike, tudi med Maji in ki so jo povsem prevzeli tudi Azteki. Ta mit pripoveduje, da so bogovi svet ustvarili in uničili kar štirikrat. Nenehna stvarjenja naj bi nastajala zaradi spoštovanja božje volje, da bi na svetu živeli dobri ljudje, ki bi bogovom izražali potrebno čast in spoštovanje. Uničenje pa naj bi spodbujale pregrehe ljudi, ki niso hoteli živeti po ukazu bogov. Prvega od teh svetov so uničili silni viharji, drugega poplave, ognjeni dež in divje zveri, pa so uničili tretji in četrti svet. Na tej točki je bogove zamikalo, da tega ne bi počeli več, da naj ne bi ustvarjali novih svetov, temveč bi pustili vesolje v temi, brez sonca in brez zvezd. A vendar so se odločili, da bodo še zadnjič poskusili. Eden izmed njih se je vrgel v ogenj in se spremenil v sonce, ostali pa so ga posnemali in ga spremenili v luno, zvezde. Mit zatrjuje, da bi ta svet tako kot prejšnji, izginil v trenutku, ko bi ljudje prenehali spoštovati določila, ki so jih ljudem vsilili bogovi; uničujoči potres, ki ga napove mrk sonca, bi tako uničil prav vse.

3.6.1 PREGLED AZTEŠKIH BOŽANSTEV

Ime boga Pomen boga

Talocan Domovanje azteških bogov in boginj

Coatlicue Ona predstavlja življenjsko bolečino

Tezcatlipoca Bog čarovnije, vojne in smrti

Xipe Totec Bog pomladi, novega življenja in trpljenja

Xochipilli Princ rož, zore, plesa in ljubezni

Huehuetecti Bog ognja

Tloque Nahuaque Vladar vseh krajev, velika sila mož im žena

Quetzalcoatl Bog znanja, stvarjenja in vetra

Chantico Bog srca

Tlaloc Bog dežja

Azteki so si zadali nalogo zagotoviti varnost človeštva. V ta namen so organizirali strogo družbo, ki so jo vodili poglavarji izjemnega vedenja. Ti so morali žrtvovati žrtve bogovom. Najučinkovitejše je bilo žrtvovanje ljudi, kajti človeška kri je bila edina hrana, ki je po

azteškem verovanju lahko ponovno obnovila sončno energijo. Tako se je število daritvenih obredov začelo večati, saj bi brez nenehnega prelivanja krvi sonce prenehalo sijati in svet bi se pogreznil v temo. Toda grehov ljudi je bilo veliko in duhovniki so zahtevali vse več žrtev, da bi zadovoljili bogove in zadržali svet na pravi poti, zato je postalo nujno potrebno povečati vojne pohode, na katerih so zajeli veliko ujetnikov, ki so jih namenili bogovom. Ob vsakem obredu so se duhovniki obrnili na bogove s prošnjo, naj jim zagotovijo nove zmage. Tako se je oblikoval začarani krog žrtvenih daritev, zmag in spet novih žrtev, iz katerega se Azteki niso znali rešiti.

Ujetnike za žrtvovanje so vojščaki v tempelj privlekli za lase. Obred sam je ponavadi potekal tako, da je svečenik z obrednim nožem, ki je bil kremenčev ali obsidianov, prerezal bok ujetniku na žrtveniku. Nato mu je izruval srce, ki je še bilo, in ga ponudil soncu, nato pa ga sežgal. Truplo so medtem odvrkli na stopnišče templja, kakor da bi nakazovali zahajanje sonca. Trupla pogumnih ali uglednih žrtev so odnesli po stopnišču.

Najbolj brutalno obliko žrtvovanja so izvajali v čast bogu Huehuateotl-u, ki je posebej ogenj. Pri tem so žrtve anestetizirali s hašišem in jih nato vrgli v ogenj, zakurjen na vrhu templja. Preden je žrtve ogenj ubil, so jih potegnili nazaj, jim iztrgali srca in le-to vrgli spet v ogenj.

Žrtvovanju so sledili obredni plesi in celo ljudožerski obedi, ki se jih je udeleževalo tudi prebivalstvo.

Ideja o uničenju sveta zaradi grehov človeštva je vplivala na nastanek črnoglede vizijo o obstoju sveta ter povečala moč duhovnikov in plemstva. Azteška družba je živela v strahu, da ji ne bi uspelo dobiti dovolj žrtev in z njihovo krvjo nahraniti sonca. Da bi le ustregli bogovom, so nenehno izvajali obrede. Ujetnike so za lase privlekli na ploščadi na vrhovih svetišč in jih posadili na temalacatl. Štirje duhovniki so držali žrtev, medtem, ko ji je peti z nožem iz obsidiana izrezal srce, da bi ga še utripajočega ponudil bogovom. Truplo so medtem odvrkli na stopnišče templja, kakor da bi nakazovali zahajanje sonca. Trupla pogumnih ali uglednih žrtev so odnesli po stopnišču.

Azteki so izvajali tudi gladiatorske daritvene obrede, v katerih je žrtev umrla v boju z izkušenimi vojaki. Število žrtvenih darovanj se je povečalo, ko je bil izvoljen novi tlatoani ali ko so posvetili nov tempelj. Španec Duran, ki je pisal kroniko trdi, da so ob posvetitvi glavnega templja v Tenochtitlano leta 1487 žrtvovali 80.400 ljudi, vendar je to število pretirano.

Vsak moški iz ljudstva Aztekov je moral sodelovati v vojni. Vojaško izobraževanje se je začelo v telpohcalli (šole), kjer so mlade urili v različnih načinih bojevanja. Ko so zrasli, je bila njihova dolžnost, da sodelujejo v vojnih pohodih vedno, ko so jih poklicali. Življenje plemičev je bilo povsem posvečeno vojskovanju. V azteški vojski je bil red profesionalnih vojščakov, imenovanih quachictin ali obritoglavci, ki so prisegli, da se v boju ne bodo nikoli umaknili. vedno so bili v prvih bojnih vrstah, bili so deležni velikega ugleda in privilegijev. Očetje so svojim otrokom odsvetovali, da bi sledili njihovem zgledu, saj so jih imeli za norce, ki jim je bilo usojeno kratko življenje. Med različnimi vrstami orožja, s katerim so se bojevali, je bil najbolj pogost meč iz trdega lesa, v katerih so vtisnili ostre drobce obsidiana.

Ker je bil namen vojne zajeti čim večje število ujetnikov, Azteki niso razumeli načina bojevanja Špancev, ki so svoje sovražnike ubijali. Za Azteke mrtev sovražnik ni imel nobene vrednosti. Ko so se velike osvajaalne vojne približale koncu, so postali Azteki zaskrbljeni, da bo začelo primanjkovati ujetnikov, ki bi jih žrtvovali bogovom. Tako so začeli tako

imenovano cvetno vojno, katere namen je bilo obdržati stalno konfliktno stanje z nekaterimi obmejnimi mesti: Tenochtitlan se je bojeval v cvetnih vojnah z mesti Cholula, Tlaxcala in Huexotzinco. Datume bitk, s katerimi so hoteli pridobiti čim več ujetnikov, so občasno določili vnaprej.

3.7 JEZIK IN PISAVA

Prvotni jezik Aztekov se je imenoval nahuatlščina ali kar nahua. Ko so se naselili v Dolino Mehike, je njihov jezik vsrkal ves seznam besed, ki so jih uporabljala prejšnja ljudstva, vključno z majevskimi. Dodala pa se je ločilna pripona (-tli).

Nahua je bila mnogostranski, ustvarjalen jezik z netežavnim izgovorom. V njem je bila napisana tudi obširna literatura.

Do danes so razvozlali azteško pisavo, tako da jo je mogoče brati.

Iz svojega jezika so Azteki razvili poseben sistem pisave, ki pa ni bila glasovna, ampak je bolj spominjala na slikovno pisavo ali piktografijo. Kljub temu pa je imela pisava tudi glasovni značaj, saj so nekateri simboli potem, ko se je njihova povezanost z določenimi izrazi utrdila, predstavljali tudi glas. Tako se jih je dalo uporabiti kot zloge v povezavi z drugačnimi besedami.

K razlikovanju besed je lahko pripomogla tudi barva piktograma.

Pisavo so uporabljali v mnoge namene: za računanje, štetje koledarskih dni, verske zapise, prerokovanje, medicino in zgodovino. Ker je bilo zapisovanje razširjeno po tolikih področjih, danes vemo o azteški zgodovini pred vdorom konkvistadorjev precej več kot o ostalih ameriških staroselcih, kljub temu da je bilo veliko del ob konkvisti uničenih s strani Evropejcev.

Poznamo azteška dela v prozi in tudi v verzih.

3.8 UMETNOST

Azteška umetniška dela brez verskih značilnosti praktično ne obstajajo. Vsa dela, tako slikovna kot kiparska, so imela versko tematiko, četudi ne vedno neposredno. Včasih so dela prikazovala človeške like, predvsem vladarje, in živali, asociirane z religijo.

Azteška dela so v veliki meri umetnost ljudstev, ki so jih Azteki podjarmili.

Proti 15. stoletju je pod azteško oblast prišlo miksteško ljudstvo. Azteki so spretnejše rokodelce odgnali v lastno prestolnico. Mikstekom pripisujejo najboljšo krašeno keramiko na vsem mehiškem ozemlju. Znane so trinožne skodelice, okrašene s slikarsko pisavo, nožice pa imajo obliko orlove glave ali jaguarjevih krempljev.

Glede slikarstva je najbogatejša ohranjena dokumentacija zbirka rokopisnih kodeksov. Kljub temu so mnogi izmed njih bili uničeni ob konkvisti, saj so Evropejci hoteli zatreti vse, kar je spominjalo na 'peklensko indijansko vero'.

Značilna obrt je bilo tudi peresarstvo. Rokodelci, imenovani amantecas, so obdelovali dragocena tropska peresa in jih sešili ali nalepili kot mozaik. Zaradi krhkosti materiala se je ohranilo zelo malo izdelkov te umetnosti.

Za Azteke značilno je tudi kiparstvo, prav tako z večinoma versko vsebino. Prikazuje razna božanstva in podobno. Spomeniki so bili bogato okrašeni s plitkimi reliefi in tudi s stenskimi slikarjami.

Dokaj razširjeno je bilo tudi obdelovanje dragih kovin in dragih kamnov.

3.9 KONEC VELIKEGA IMPERIJA

Leta 1519 se je na obali Yucatana izkrcal španski zavojevalec Hernan Cortes, ki mu je dve leti kasneje uspelo uničiti veliko azteško cesarstvo. Ta človek, ki ga večina ljudi pozna kot krutega uničevalca, ki je v imenu krščanske vere ropal, moril, in požigal po območju Amerike in predelu Karibskega morja, je bil rojen v mestu Medilin v Španiji v obubožani plemiški družini, katere želja je bila, da njihov sin postane odvetnik. Toda mladi Hernan je kazal bolj zanimanje za vojskovanje, kot pa za odvetniško službo.

Hrepenel je po odkrivanju neznanega sveta po slavi, bogastvu in plovbi. Že ko je bil star komaj 19 let je prispel na otok Hispaniolo, ki je bila tedaj španska kolonija. Tam je deloval kot poljedelski priseljenc. Tam je videl nezadovoljstvo španskih priseljencev in sodeloval v številnih kazenskih ekspedicijah zoper prvotne prebivalce Hispaniole in si v ravno teh ekspedicijah nabral veliko izkušenj, ki so mu nato koristile pri osvajanju še neznanega sveta. Z velikimi uspehi pri bojih z Indijanci si je pridobil velik ugled med španskimi naseljenci. Vendar ti uspehi v bojih njemu niso pomenili kaj veliko. Veliko bolj si je namreč želel avantur, odkrivanja novega sveta in neznanega.

Ta želja se mu je izpolnila, ko je leta 1517 z Diegom Velasquezom šel odkrivat Kubo. Vendar je z Velasquezom kmalu nato prišel v spor in 18. februarja 1519 s posadko, ki je štela 11 ladij 550 vojakov, 16 konj, 10 velikih medeninastih topov in 4 manjše topove odplul proti zahodu iz pristanišča Santiago de Cuba. Najprej je pristal pri Tabascu, nato v bližini današnjega Veracruga in od tod kljub nevarnosti v notranjost dežele. Pred tem pa je španskega kralja v pismu prosil, da mu dodeli dovoljenje za samostojno poveljevanje svoji vojski. Z ustanovitvijo mesta Veracruz, na vzhodni mehiški obali, je prekoračil pooblastila, ki so mu dovoljevala le osvajati tuje dežele. Poleg tega pa je uničil še vso ladjevje s katerim so prispeli na celino.

Povezal se je s plemeni Totonakov in Tlaxcalanov in skupaj z njimi nadaljeval pot v notranjost proti cesarstvu Aztekov. Med potjo so ga večkrat obiskali poslanci azteškega kralja Montezume, ki so Cortesa z prošnjami in darili skušali odvrniti od namere, da bi se približal njihovemu carstvu, toda vsakič je bilo zaman. Tako je 8. Novembra Cortes s svojo vojsko prišel do azteške prestolnice Tenochtitlan. Ker je vedel, da bodo on in pa seveda njegovi možje varni le, če bodo imeli za talca poglavarja, je Montezumo dal ujeti. Med boji je bilo ubiti veliko Aztekov in celo sam Montezuma.

Sledil je upor in leta 1520 se je bil Cortes prisiljen umakniti v Tlaxcalo. Vendar se je naslednje leto vrnil in 13. Avgusta 1521 prestolnico ponovno osvojil in jo začel sistematično rušiti, kot glavno mesto Nove Španije pa je ustanovil Mexico. Do leta 1526 je nato osvojil še celotno Mehiko. To je bil žalosten propad ene največjih civilizacij, ki so jih pohlepni Evropejci tako kot še mnoge druge popolnoma uničili največkrat zaradi vere in pohlepa po bogastvu.

4 INKI

Inki so bili eno najbolj razvitih ljudstev v južni Ameriki. Njihovo ime izvira iz besede Inka, ki v prevodu pomeni, kralj. Inki so pričeli svoj obstoj, kot pleme na območju Cuzco v 12. st. pr. n.

št..Pod vodstvom Manco Capaca so ustanovili majhno mestno državico imenovano Qusqu. Leta 1438 pa so pod vodstvom Pachacutija so mirno osvajali in priključevali, druga ljudstva pod svojo vlado. V 100 letih so zavzeli večino območja v južni Ameriki. Na svojem višku je Inkovsko kraljestvo zavzemalo današnji Peru, Bolivijo in Ekvador. Razprostiralo se je tudi v dele držav kot so Čile, Argentina in Kolumbija. Kraljestvo je pa leta 1533 dokončno uničil konkvistador Francisco Pizarro. Uradni jezik propadlega imperija je bil Quechua, a ljudje so govorili preko 700 krajevnih narečij. Inkovski vladarji so častili boga Pachacamac. Njihovi podložniki pa so morali častiti boga sonca Intija. Vladarji so dovolili, da častijo svojega, lokalnega boga. Pomembno je bilo to, da so sprejeli boga Intija kot svojega vrhovnega boga. Zaradi tega je veliko družin imelo svojega boga in mestne države, ki so jih Inki osvojili je obdržalo svoje bogove.

4.1 ZGODOVINA

4.1.1 Razširjanje in osvajanje

Inkovski vladar Pachacuti je reorganiziral mestno državo Cuzco v Tahuantinsuyu. Tahuantinsuyu je bil federalistični sistem, katerega je sestavljala osrednja vlada, na čelu katere je bil vladar in voditelji štirih provinc: Chinchasuyu na SZ, Antisuyu na SV, Condesuyu na JZ in Collasuyu na JV. Koti teh štirih provinc so se stikali v Cuzcu. Tahuantinsuyu je bil leta 1463 bil rdeče območje na načrtu. Pachacuti pa bi naj zgradil mesto, ki ga španski osvajalci niso nikoli odkrili-Machu Picchu.

Pachacuti je deželam, ki jih je hotel osvojiti vedno pred invazijo z vojsko poslal pismo, v katerem je napisal prednosti priključitvi njegovega imperija. Če so vladarji ozemlja, ki ga je hotel osvojiti predali svoje ozemlje so obdržali oblast nad območjem, a so bili pod Inkovskim kraljestvom. Otroci vladarja, bi bili izšolani v Inkovski administraciji v Cuzcoju. Po končani izobrazbi bi se sinovi vrnili na svoje ozemlje vladat svojemu ljudstvu. Tako so Inki naredili te sinove plemenite po njihovih merilih in tudi omožili njihove hčere v različna območja po kraljestvu.

Pachacutijev sin Tupa Inka je osvojil še več ozemlja. Njegov imperij se je razprostiral v severu do današnjega Ekvadorja in Kolumbije. In prvič v zgodovini imperija so Inki dosegli obale oceana.

Huayna Capa je presegel oba s tem, da je imperij razširil od gora do obale po celotni dolžini. Osvojil je tudi ozemlje, ki je obdajalo jezero Titikaka in razširil imperij do današnjega Čileja.

4.1.2 Vladarji

Vladarji prve dinastije kraljestva Cusco so bili v tem vrstnem redu Manco Capac (-1105), Sinchi Roca(1105-1140), Lloque Yupanqui, Mayta Capac in Capac Yupanqui. Od teh prvotnih vladarjev ne vemo veliko, edino le to, da je Capac pomenil vojni poglavar in sinchi vladar.

Vladarji druge dinastije kraljestva Cuzco so bili v tem vrstnem redu: Inca Roca, Yahuar Huacac, Viracocha in Pachacuti.

Prvi vladar v Inkovskem kraljestvu je bil Pachacuti(1438-1471), njemu je sledil Tupac Inca Yupanqui(1471-1493), Huayna Capac(1493-1527), Tupac Cuci Hualpa Huascar(1527-1532) in nazadnje Atahualpa(1532-1533).

Po španskem prihodu v Peru je bilo še nekaj vladarjev, ki so vodili svoje ljudstvo v boj proti špancem. Ti so bili Manco Inca Yupanqui(1533-1545), Sayri Tupac(1545-1560), Titu Cusi(1560-1571) in Tupac Amaru.

4.1.3 Španski osvajalci

Leta 1532 so španski osvajalci, katere je vodil Francisco Pizarro so pristali na obali Peruja. V času pristanka se je Inkovski imperij raztezal od današnje Kolumbije na severu ,do Čil in Argentine na jugu .Zaradi bolezni, ki so jo Španci prinesli s sabo se je pričela državljanska vojna in nemir v novo osvojenih območjih, ki so oslabili imperij. A Pizzaro ni imel zelo močne armade. Imel je 200 vitezov, ter 27 konjev. Moral se je izogibati spopadov z Inki, ker bi lahko večji spopad pobil vse njegove vojščake. Inki so se zelo zavzeto borili proti Špancem a niso imeli primerne tehnologije, ter zvestobo drugih plemen, kar bi bilo potrebno za zmago. Inki so se umaknili v gorsko območje Vilcabamba. Tam so še ostali nadaljnjih trideset let. Leta 1572 so zadnjega inkovskega vladarja Tupac Amaruja obglavili. Zaradi njegove smrti se je upor uradni končal.

4.1.4 Po osvojitvi

Po padcu Tahuantinsuya so novi Španski vladarji zatirali ljude, ter uničili njihov napredni kmetijski sistem. Španci so tudi izrabili Inkovske socialne delavce, ter jih z delali do smrti. Od vsake družine so zahtevali enega člana, ki je šel delat v rudniki zlata in srebra. Ko je umrl je bila družina dolžna poslati novega člana. Najbolj znan je bil rudnik srebra Potosi. Ta gora ni le največji rudnik, do zdaj odkrit, ampak je tudi največji blok dragocenih snovi, ki še danes deluje.

Najbolj razširjena jezika v imperiju uechua in Aymara, so izbrali katoličani, da ga poavangelizirajo.

4.2 DRUŽBA

4.2.1 Politična organizacija imperija

Najmočnejši človek v imperiju je bil kralj ali Inka. Ko je bil izbran nov vladar, je bil njegov prvi cilj zgraditi nov dom za svojo kraljevo družino. Prejšnje kraljevo domovanje je ostalo v lasti prejšnje kraljeve družine. Samo potomci prvotnega Inkovskega plemena so lahko dosegli raven imperija. Imperij je bil razdeljen na štiri province. Vsaka od teh provinc je imela svojega guvernerja, ki je nadzoroval uradnike v provinci. Ti uradniki pa so nadzorovali rečno dolino, v kateri so bila polja. Drugi nadzorniki pa so imeli pod kontrolo vojaštvo, ter religijo. Ta sistem je zagotavljal ravnotežje moči, ter preverjanje drugih uradnikov. Lokalni uradniki so bili odgovorni za reševanje sporov, ter nadzor nad ljudmi, ki jih je družina dala socialnim delavcem.

Nekateri delavci so bili zelo spoštovani, kot so kraljevi kovači zlata, ter tkalci. A ti delavci se nikoli niso mogli vključiti v nadzorniški sloj. Edino, kar so lahko upali, da bi njihovi otroci opravili težek izpit, da bi se lahko vključili v Inkovsko civilno službo.

Potomcev prvotnega Inkovskega plemena ni bilo dovolj, da bi lahko sami nadzorovali imperij. Da bi zadovoljili potrebo po vodstvu so Inki ustvarili sistem za civilno služenje. Fantje pri trinajstih letih, ter dekleta pri starosti, ko so dobile prvo menstruacijo so jim Inkovski uradniki testirali inteligenco. Če niso opravili so jih izučili za delo. To delo je lahko bilo karkoli, od kmetovanja do profesionalnih vojakov ali pa zlatarstvo ali tkalstvo. Odvisno od tega, kar so počeli njihovi starši. Če pa so opravili pa so jih poslali v Cuzco, kjer so jih izučili za administratorje. Tam so se učili brati quipo, ikonografijo v inkovskih knjigah, vodstvene sposobnosti, religijo, ter najpomembnejše matematiko. Tisti, ki so šolo opravili so postali plemeniti. Od njih je bilo pričakovano, da se poročijo z nekom, ki je bil plemenit. Če je ženska zavrnila preveč ženitvenih prošenj od njenih sošolce so ji učitelji dali dve možnosti:

se takoj z nekom poročiti ali pa postati nuna. Za nune je bilo prepovedano imeti spolne odnose, za nekatere je bila še to hujša usoda, kot biti poslana domov, da jo izuči njena družina.

Bili so štirje apocunasi ali guvernerji za štiri province. Vsak guverner je imel 15 t'oqrikoq ali lokalnih nadzornikov. Lokalni nadzorniki so ponavadi imeli pod nadzorom mesto in okolico mesta.

4.2.2. Umetnost

Inki so bili osvajalni narod. To da so med svojim osvajanjem asimilirali druge kulture se kaže na njihovi umetnosti. Umetniški stil je bil sestavljen iz večih regij, ter kultur. Te so vključevali v teme v standardnem imperialnem stilu, ki so ga z lahkoto kopirali, ter razširili po vsem imperiju. Preproste geometrijske oblike in visoko stilizirane živalske upodobitve v keramiki, lesenih izrezih, tekstilu, ter metalurgiji je bilo vse del Inkovske kulture.

4.2.3. Arhitektura

Arhitektura je bila najpomembnejša Inkovska umetnost, med katero so tudi spadale poezija in tekstilni motivi. Kamniti templji, ki so jih zgradili Inki. V gradnji niso uporabljali cementa. Ta način gradnje so prvi uporabljali Tiwanaku. Inki so uvozili kamnoseke iz Tiwanakuja v Cusco ko so osvojili ozemlje južno od jezera Titicaca. Kamni, ki so bili uporabljeni v gradnji so bili izklesani, da so se popolnoma prilegali drug drugemu. To so storili tako, da so spuščali kamen na spodnji kamen in odklesati katerikoli odsek, kjer je bil prah stisnjen. To je naredilo stavbo zelo stabilno med pogostimi potresi. Inki so uporabljali ravne zidove, razen pri pomembnih vernih stavbah. Znano je tudi bilo, da so mesto zgradili celo takoj.

Inki so si tudi sami zgradili naravno okolico. Radi so nastavljali kamne ob ceste, ki so ob pravem času metali zanimive sence. Prisvojili so si tudi terasasto kmetijstvo, katero so uveljavili Huari. A terase niso uporabljali samo za pridelovanje hrane. Ob gostilnah so bile posajene cvetlice.

4.2.4 Oblačila

Inkovski uradniki so nosili tunike, ki so kazali njihov status. Blago je bilo razdeljeno, v tri razrede: Awaska, ki so jo uporabljali za gospodinjska opravila. Boljše blago se je imenovalo qompi, ki je bilo razdeljeno v dva razreda. Tisto, ki so ga naredili moški se je imenovalo qompicamayocs. Uporabljali so ga kot dar za svoje zaveznike in vladarje. Najboljše blago se je imenovalo aclla, ki so ga stkale ženske. Uporabljalo se je za kraljeve družine ter, religijo. To blago je bilo tako „fino“, da so ga Evropejci bili sposobni posnemati komaj po industrijski revoluciji.

Zraven tunike so pomembnejši ljudje nosili llautu. To je bilo skupek vrvi ovit okrog glave. Da bi poudarili svojo pomembnost so najpomembnejši ljudje nosili llautuje iz netopirjevih dlak. Vsak vodja neke družine je tudi imel svojo naglavno pokrivalo. Vsaka religija je imela svoj tip oblačil.

4.2.5 Keramika in metalurgija

Keramika vsake regije je vsebovala svoj stil. Keramiki so izdelovali flavte in trobent, na katere so glasbeniki igrali svoje melodije.

Inki so delali prelepe izdelke iz zlata. A žlahtnih kovin je bilo zelo malo v zgodnjih perujskih kulturah. Inkovska metalurgija je jemala svoj stil iz Chimujske umetnosti. Najboljši metalurgi so bili preseljeni iz Chan Chana v Cusco, ko je bilo Chimorsko kraljestvo vključeno v imperij. Za razliko od Chimujev Inki niso spoštovali teh izdelkov, kot fino blago. Ko so Španci prvič srečali Inke so jim ti ponudili darove blaga.

4.2.6 Religija

Inki so zgradili veliko templjev v čast svojim bogov. Najbolj znan tempelj je tempelj sonca v Cuzco. Drugi zelo znani templji so tempelj Vilcashuaman, tempelj Aconcagua in tempelj sonca v otoku Titicaca. Tempelj v Cuzco so Inki zgradili iz kamnov, ki so se popolnoma prilagali. Del templja imenovan Coricancha (zlata prostor), je vseboval zlate modele raznih predmetov.

4.2.6.1 Sveti kraji

Huaci ali sveti kraji so bili razpršeni po vsem kraljestvu. Huaci so bivali v raznih objektih (gorah, kamnih, rekah, ...). Duhovni vodja v skupnosti bi s pomočjo darovanj in molitev se sporazumevali z Huaci in jih spraševali za nasvete.

4.2.6.2 Duhovništvo

Duhovniki so živeli v vseh pomembnejših templjih. Delovali so kot čarovniki, spovedovalci in zdravilci. Glavni duhovnik v Cuzcu je imel naziv Villac umu in imel nadzor nad vsemi templji, ter lahko poimenoval ali odstranil duhovnike.

Mlada dekleti, ki so bila modre krvi, ter zelo lepa dekleta so imela možnost postati acllas. Acllase so za štiri leta bile v glavnem mestu province in tam predle tekstilne izdelke ali kuhale chicho. Imele so privilegijo postati mamaconas, ki so celo življenje častili sončnega boga ali pa postati žene inkovskih plemenitih mož.

4.2.6.3 Žrtvovanja

Živalska žrtvovanja so spremljala veliko inkovskih praznikov. Vsak da je bilo veliko žrtvovanj v čast sončnemu bogu.